

NTK

50°6'14.083"N, 14°23'26.365"E

Národní technická knihovna
National Technical Library

Článek

eBooks on Demand aneb Dejte starým knihám nový život

Kamrádková, Kateřina

Červen 2010

Abstrakt

Služba *eBooks on Demand* (elektronické knihy na objednávku, EOD) je poskytována v rámci stejnojmenného projektu. Jeho cílem je podporovat kulturní dialog mezi badateli, a to s přispěním technologií Webu 2.0, zejména však rozšířit síť institucí, jež službu EOD nabízejí. Evropské paměťové instituce uchovávají ve svých fondech miliony knih, které už nepodléhají autorskému zákonu a mohly by být digitalizovány. Vzhledem k jejich množství není možné digitalizovat je najednou. Tak vznikl nápad realizace služby digitalizace „on demand“ – uživatel svou objednávkou určí, jaká kniha má být digitalizována nejdříve.

Článek stručně shrnuje náplň [přednášky](#) z Bloku expertů 20. května 2010, doplňuje ji o technické údaje spojené s poskytováním služby EOD a zmiňuje konkrétní příklady prezentace služby EOD na webu.

Text

Mnohé knihovny, archivy a muzea vlastní ve svých sbírkách vzácné historické dokumenty a lidé často ani netuší, jak cenné dokumenty jsou v těchto institucích uloženy. Tzv. historický knihovní fond zahrnuje rukopisy, prvotisky (vydané do roku 1500), staré (1501-1800) a vzácné tisky (1801-1920 v závislosti na instituci). Tyto dokumenty si často nelze prohlédnout jinak než osobně: dojet do dané knihovny a vypůjčit si je k prezenčnímu studiu v badatelně. Když však nemohu tu kterou knihovnu navštívit, knihu nelze poslat přes meziknihovní výpůjční službu nebo mezinárodní MVS, a nelze zhotovit ani papírovou kopii (z důvodu možného poškození dokumentu při kopírování), naskýtá se řešení v podobě digitalizace. Existují různé projekty digitalizace, ze snahy přiblížit se zájmům a potřebám uživatelů vzešla tzv. *digitalizace na objednávku*. Z ní vychází i projekt *eBooks on Demand - A European Library Network* (EOD – Evropská knihovní síť).

Projekt a služba EOD

Projekt EOD probíhá od 1. května 2009 a potrvá do 30. dubna 2013. Je podpořen programem Evropské komise *Kultura 2007-2013* a jeho koordinátorem je Tyrolská univerzitní a krajská knihovna v Innsbrucku, jež řídila také pilotní projekt *Digitalizace na objednávku* probíhající v letech 2006-2008. Do sítě EOD je zapojeno více než 20 knihoven z 12 evropských zemí, kromě ČR také z Dánska, Estonska, Francie, Maďarska, Německa, Portugalska, Rakouska, Slovenska, Slovinska, nově i ze Švýcarska a Švédska. V České republice se jedná konkrétně o Národní technickou knihovnu v Praze (NTK), Vědeckou knihovnu v Olomouci (VKOL), Moravskou zemskou knihovnu v Brně (MZK) a Knihovnu Akademie věd ČR. Vizí projektu je do roku 2013 připojit do sítě EOD na 60 institucí také z řad muzeí a archivů.

V rámci projektu EOD je poskytována stejnojmenná služba *eBooks on Demand*. Předmětem služby je digitalizace knih vydaných v letech 1500-1900, resp. 1909 v ČR, tedy těch, které již nepodléhají autorskému zákonu (tzv. volná díla). Náplní služby je pak skenování knih na objednávku zákazníka z fondů institucí zapojených do sítě EOD. *eBooks on Demand* je online služba a veškeré kroky ze strany knihovny i zákazníka lze vyřídit po internetu. Objednávka digitalizace začíná v online katalogu knihovny, kde je u relevantních knih zobrazeno tlačítko „EOD – Objednat digitální kopii“.

Konečným produktem služby EOD je elektronická kniha (e-kniha) v jednotném formátu PDF. Pokud to charakter skenovaného dokumentu umožní, je při jejím zpracování provedeno také optické rozpoznávání znaků (OCR), v takovéto e-knize je pak možné fulltextově vyhledávat, kopírovat části textu nebo obrázky, tisknout a dále s obsahem pracovat v běžných textových editorech. E-knihy jsou po distribuci zákazníkovi zároveň uloženy do digitálních knihoven institucí a po uplynutí ochranné lhůty dvou měsíců jsou zpřístupněny zdarma také široké veřejnosti.

EOD e-knihy jsou dodávány v uceleném souboru PDF se snahou zachytit věrný obraz originálu, přičemž skenována je i vazba a následující volné strany, které mohou obsahovat různá ex-libris, věnování, rukopisné přípisky apod. Odpůrci e-knih mohou namítnout, že ani takové e-knihy nemůžou nahradit originál knihy, chybí zde hmatový a čichový vjem... Souhlasím, ale zároveň dodávám, že pro studium může kvalitně naskenovaná historická kniha často posloužit lépe než originál (převod novogotického písma do latinky, možnost zvětšování obrázků, kopírování). Pro ty, co u elektronických knih postrádají vůni, vymysleli obchodníci speciální spreje sloužící k navození té správné „čtecí“ atmosféry, na stránkách [Smell of books](#) jsou spreje k dostání dokonce v různých vůních! Hmatový dojem se snaží nahradit lehké a úzké čtečky a tablety, dojem listování knihou zase některé softwary pro zobrazování e-knih ([Flipping book](#)).

Zpracování objednávky digitalizace

Pro přijímání a vyřizování objednávek služby EOD byl vytvořen tzv. [Order Data Manager](#) (manažer zakázkových dat, ODM) centrální databáze s webovým rozhraním, jejíž stěžejní částí je *Digital Object Generator* (generátor digitálních objektů, DOG). Všechny knihovny zapojené v síti EOD mají ODM k dispozici. Jsou zde zobrazeny jednotlivé objednávky a je realizován celý pracovní postup od kontroly obdržené objednávky až po samotnou platbu.

ODM přijímá objednávky prostřednictvím objednacích formulářů, které jsou integrovány v katalogích partnerských knihoven, přičemž podporovány jsou typy katalogů: *OPAC*, *naskenovaný lístkový katalog* a přizpůsobený *webový formulář*. Většina zapojených knihoven v současnosti používá OPAC. Největší výhodou je, že zákazník data o požadované knize nevyplňuje manuálně, ale jsou do ODM z katalogu automaticky převedena pomocí protokolu Z39.50. Navíc lze s použitím skriptu nastavit, v jakém případě se tlačítko „EOD - Objednat digitální kopii“ u dokumentů objeví – např. podle roku vydání zvoleného pro autorsky volná díla.

Naskenované soubory jsou knihovnou dodávány přes FTP do centrálního serveru ODM. V případě větších souborů by měly být před přenosem zmenšeny a převedeny do JPEG. Existují dva způsoby, jak vygenerovat základní e-knihu. Buď ji může zhotovit knihovna lokálně nebo použít centrálního systému. Bez ohledu na to, kde je e-kniha generována, na FTP serveru je prostřednictvím ODM zformováno několik složek (images, ebook_base, ebook_final, cover, ...), jež jsou umístěny na centrálním uzlu. Každá partnerská knihovna má svůj vlastní FTP účet, který je používán pro přenos dat mezi centrálním a lokálním uzlem.

Normy kvality pro EOD

Při skenování v rámci služby EOD by měla každá knihovna dodržovat tzv. *normy kvality*. Účelem takového zpracování je, aby grafická a sémantická informace, které originál zahrnuje, byly obsaženy také v elektronické podobě knihy. Doporučená je i doba vyřízení objednávky. Zákazník obdrží samostatnou e-knihu ve formátu PDF (v případě vícesvazkových děl dostane sérii souborů) obsahující kompletní svazek knihy obvykle po 7-14 dnech.

V první řadě musí být kniha naskenována kompletně. Pokud se jedná o starý nebo vzácný tisk s obálkou se speciální hodnotou, měla by být rovněž skenována, stejně tak i všechny volné strany, které za obálkou následují. V jiném případě by mělo skenování začít na první počítané stránce. Chybějící strany v knize mohou být popsány souborem metadat nebo uvnitř souboru, kdy ve standardním obraze strany bude uveden text např. „Tato strana chybí také v originálu knihy.“ Rozlišení skenů by mělo být minimálně 300 dpi. Požadován je formát TIFF skupiny IV pro 1 bitové obrázky a TIFF RGB a/nebo LZW, JPEG, JPEG2000, PNG pro 8 bitové nebo 24 bitové skeny.

Dále je nutné při skenování rozdělit dvojstrany na jednotlivé strany s výjimkou map, článků, které přesahují na druhou stranu a rukopisů, kde jsou skenovány dvojstrany za účelem zachování celého obrazu strany. Samozřejmostí je oříznutí stránek, vyrovnání obrazu a korekce linek. Všechny knihy publikované po roce 1800 by měly být zpracovány a doručeny s OCR, které knihovna může zpracovat i lokálně. Pokud je v rámci objednávky využito OCR, jsou v závěru dostupné tyto formáty e-knihy: PDF, RTF a XML.

Projekt EOD a finance

Členství v Evropské knihovní síti je zpoplatněno částkou 1000€ za rok. Pokud se knihovna rozhodne poskytovat také službu Print on Demand (POD), tedy následné vytištění skenované knihy na objednávku (tisk zprostředkovává Amazon), zaplatí poplatek o 500€ vyšší. Zároveň knihovna odvádí 1x ročně zprostředkovatelský poplatek, který činí 10% nebo 23% z ceny každé zhotovené EOD e-knihy. Ten je určen koordinátorovi, tedy Tyrolské univerzitní a krajské knihovně v Innsbrucku, a pokrývá náklady spojené s platbami kartou, využitím platebního portálu Click&Buy, OCR apod. Práva a povinnosti mezi koordinátorem a ostatními knihovnami jsou upraveny v *Kooperační smlouvě pro přidružené členy EOD*.

Finanční podporu Evropské komise v rámci programu Kultura 2007-2013 čerpá pouze 20 knihoven, jež podepsaly na podzim roku 2008 *Grantovou dohodu*. Realizace projektu zahrnuje plnění obsahové části a řízení projektu, přičemž knihovny musí průběžně podávat Evropské komisi zprávy o řešení projektu a vykazovat náklady, které v daném období v rámci projektu vznikly (cestovné, náklady na propagaci, personální a nepřímé náklady, audit). Evropská komise zasílá tzv. předfinancování na začátku projektu a průběžné platby po skončení daných etap projektu. Během jeho trvání a až pět let po skončení projektu může Evropská komise provést finanční či technický audit.

Propagace a zpřístupnění EOD e-knih

Propagace služby EOD je nedílnou částí projektu. V závislosti na *Kooperační smlouvě* měla podklady k propagaci centrálně vytvářet Národní knihovna Estonska, zároveň materiály překládat do národních jazyků a doručovat do zúčastněných knihoven. Po prvním roce projektu se ukázalo, že tento způsob je komplikovaný i neekonomický, v současnosti jsou proto navrhovány změny ve smlouvě. Každá knihovna se zároveň vždy mohla rozhodnout, jakou podobu propagace si zvolí, přičemž návrhy na propagační materiály a tipy na šíření projektu dodává i nyní Národní knihovna Estonska. Podklady v tiskovém formátu si mohou knihovny nechat přeložit, případně graficky upravit, vytisknout a používat nebo se jen inspirovat a vytvořit si materiály vlastní.

V České republice je k propagaci služby a sítě EOD využito různých informačních kanálů. Kromě letáků, případně plakátků a záložek se snažíme publikovat články, účastnit se konferencí pro knihovníky a historiky, šířit informace ve vlastní instituci a mezi studenty, případně zmiňovat službu EOD v médiích. Nejrozšířenější je ovšem prezentace EOD na webu. Kromě [projektové stránky eBooks on Demand](#), která je společná všem členům sítě, jsou knihovny zaneseny v [Google mapách](#) a mají své vlastní institucionální stránky ([NTK](#), [MZK](#), [VKOL](#)). Národní technická knihovna má svůj účet také na [Slideshare](#), kde zároveň zveřejňuje prezentace o EOD.

Před několika měsíci byla vytvořena česká stránka na [Facebooku](#) a vznikl článek ve [Wikipedii](#). Záměrem stránky na Facebooku je informovat o nových digitalizovaných EOD e-knihách vystavených v českých digitálních knihovnách (NTK, MZK, VKOL), zveřejňovat pozvánky na akce, jejichž součástí je i EOD a sdružovat zájemce o historické tisky. V době psaní tohoto článku má stránka na 60 fanoušků, a to i ze zahraničí. Článek ve Wikipedii je prozatím nedokonalý, ale slouží jako základ pro budoucí propojení se zahraničními články s tematikou EOD. Máme v úmyslu jej nadále zdokonalovat a odkazovat na digitalizované EOD e-knihy

související se zveřejněným tématem, autorem nebo obdobím. V budoucnosti lze články ve Wikipedii propojit např. i na OPAC knihovny nebo Google mapy.

V současnosti neexistuje jednotný vyhledávač nebo digitální repozitář EOD e-knih. Každá instituce si ukládá e-knihy vytvořené v rámci služby EOD do svých digitálních knihoven, jejich zpětné vyhledání je tedy někdy složitější. Např. NTK a MZK mají e-knihy uloženy v systému [Kramerius](#), VKOL má pro ně speciální digitální knihovnu. V rámci sítě je plánováno použití open source portálu VuFind, kde by uživatelé mohli prohlížet a vyhledávat nejen v přehledu zhotovených EOD e-knih, ale také ve všech historických tiscích zúčastněných knihoven. Technický aspekt této myšlenky je v řešení, už nyní je rozhraní testováno a slibuje pohodlné vyhledávání v digitalizovaných historických sbírkách knihoven sítě EOD.

EOD bude mít od července 2010 vazbu také na *Europeanu*. Tyrolská univerzitní a krajská knihovna bude působit jako agregátor metadat e-knih knihoven sítě EOD a poskytovat metadata ve formátu ESE (European Semantic Elements). Zkušební provoz proběhne nejdříve v knihovnách, z jejichž repozitářů lze sklízet metadata. Partnerská knihovna připraví soubor metadat EOD e-knih, knihovna v Innsbrucku jej harvestuje (OAI-PMH), přidá potřebná pole (např. provider „EOD“) a poté vystaví v *Europeaně*. Zároveň bude v *Europeaně* zobrazeno tlačítko Print on Demand.

Závěr

Výhod zapojení v Evropské knihovní síti existuje hned několik. Od sdílení know-how, přes vyměňování zkušeností s provozem a propagací služby v ostatních knihovnách, až po skenování takových knih, které by v masové digitalizaci mohly zůstat opomenuty. Spolupráci v síti alespoň na evropské úrovni se navíc minimalizuje zdvojená digitalizace stejných knih. V projektu EOD existuje také snaha o zdokonalování uchovávání a následného vyhledávání historického obsahu a především jeho sdílení mezi badateli.

V rámci iniciativy i2010 byly pro zajištění snadného přístupu k informacím stanoveny tři směry: dostupnost online, digitalizace analogových sbírek, uchování a ochrana. Projekt *eBooks on Demand – A European Library Network* přispívá do všech třech oblastí: skenované knihy jsou současně ukládány do digitálních knihoven institucí volně přístupných na internetu. Díky službě EOD (a jejím zákazníkům) bude zpřístupněna řada digitalizovaných knih reprezentujících kulturní a historickou rozmanitost Evropy. Připojte se i vy k podporovatelům digitalizace starých a vzácných tisků - dejte starým knihám nový život!

Projekt eBooks on Demand je realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah sdělení odpovídá výlučně autorka. Sdělení nereprezentují názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejich obsahem.

Klíčová slova

digitalizace, elektronické knihy, eBooks on Demand, historické tisky

Použité zdroje

- *DoD DokuWiki : main:eod:documents:quality_standard* [online]. 2008, 2008/03/13 [cit. 2010-04-30]. Dostupné z WWW: <[http://alo-neu.uibk.ac.at/dokuwiki/doku.php?id=main:eod:documents:quality_standard&s\[\]=quality&s\[\]=standards](http://alo-neu.uibk.ac.at/dokuwiki/doku.php?id=main:eod:documents:quality_standard&s[]=quality&s[]=standards)>. Přístupné pouze po přihlášení.
- Innsbruck University Library. *ODM Administration Guide : Technical documentation* [online]. v1.10. Innsbruck : Department for Digitisation and Digital Preservation, June 2008 [cit. 2010-04-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.books2ebooks.eu/odm/login.do>>. Přístupné pouze po přihlášení.